

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 13 (Aralık/December 2023), s. 638-649.
|| Geliş Tarihi-Received: 10.09.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 08.11.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1357915

Âşık Veysel'in Şiirlerinde Sembolik Söylem Olarak Gül ve Bülbül

Rose and Nightingale as Symbolic Discourse in the Poems of Âşık Veysel

Serkan BALCI*

Öz

20. yy. âşık edebiyatının son temsilcilerinden biri olan Âşık Veysel'in şiir dünyasının oluşmasında/şekillenmesinde sembol, metafor vb. "alışılmamış bağdaştırmalar" önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağdaştırmalar yoluyla Veysel, duygu ve düşüncelerini şiirlerinde "ete kemiğe" büründürürken geçmiş ile yaşadığı çağ arasında bir köprü kurmaktadır. Veysel'in, eski dönemlerden günümüze, sözlü ve yazılı kültürün en önemli sembollerinden olan "gül" ve "bülbül"ü şiirlerinde sıkça kullanması, kurduğu bu köprüyü göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Bu çalışmada, Veysel'in şiirlerinde "gül" ve "bülbül" sembollerinin anlam dünyası ve yarattığı sembolik söylemler belirlenmiş; "Erzincan" şiiri hariç bu sembollerin olumlu bir anlam dünyası oluşturduğu görülmüştür. Bununla beraber, "gül ve bülbül"ün birlikte kullanıldığı şiirlerde genel olarak beşerî ve ilahi aşkın anlatıldığı, gülün (âşık, Allah) bülbül'ün ise (ma'sûk /Hz. Muhammed) olarak tasvir edildiği, ayrı ayrı kullanıldığı zaman ise gül ve bülbül'ün yapısal özelliklerine (koku, ses vb.) vurgu yapılarak sembolik söylemler kurulduğu, her iki kullanımda da bu sembollerin bir takım ikincil derecedeki (diken, çarh-ı devran vb.) sembol ve metaforlarla desteklendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Veysel, sembol, gül, bülbül, şiir.

Abstract

"Unconventional associations" such as symbols, metaphors, etc. have an important role in the formation/shaping of the poetry universe of Âşık Veysel, who is considered to be one of the last representatives of minstrel literature (âşık edebiyatı) in the 20th century. Through these associations, Veysel "embodies" his feelings and thoughts in his poems and bridges the gap between the past and the age he lives in. Veysel's frequent use of "rose" and "nightingale", two of the most prominent symbols of oral and written culture from ancient times to the present day, in his poems is an outstanding example of this bridge he has built. In this study, the universe of meaning and the symbolic discourses created by the symbols of "rose" and "nightingale" in Veysel's poems have been determined; it has been seen that these symbols constitute a positive universe of meaning, with the exception of "Erzincan" poetry. On the other hand, it has been found that the poems in which "rose and nightingale" are employed together generally describe human and divine love, the rose is depicted as (the lover, Allah) and the nightingale as (the lover/Hz. Muhammad), and when they are employed separately, symbolic discourses are constructed by emphasizing the structural features (smell, sound,

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, Ardahan İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: serkanbalci@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6765-4530.

etc.) of the rose and nightingale, and in both uses, these symbols are supported by a number of secondary symbols and metaphors (thorns, destiny (çarh-ı devran), etc.).

Keywords: Âşık Veysel, symbol, rose, Nightingale, poem.

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde âşıklar, içine doğduğu toplumların başından geçen sosyal, siyasi, ekonomik, dini vb. durumlara karşı hiçbir zaman kayıtsız kalmamış ve bu durumlara karşı toplumda meydana gelen değişimleri içselleştirmiş, ardından kendine özgü ifadelerle/kalıplarla somutlaştırarak şiirleri yoluyla günümüze ulaştırmışlardır.

Bu bağlamda, gerek “ait olduğu toplumun gözü, kulağı, yüreği kısacası sözcüsü olmaları” gerekse “onların acılarını, dertlerini, sevinçlerini, umutlarını ve beklentilerini, sazlarıyla, sözleriyle dile getirmeleri” (Şimşek, 2016, s. 118) ve bu yolla toplumu etkilemeleri bakımından âşıklar önemli bir konuma sahiptir.

20. yy. âşık edebiyatının son temsilcilerinden biri olan Âşık Veysel, “toplumun duygu ve düşüncesini yansıtmaya ve belirli bir ölçüde toplumu etkilemesi bakımından önemli” (Taşkaya ve Coşkun, 2009, s. 261) bir âşık olmasının yanında, “zaman zaman da doğrudan toplumu sorgulayan ve sosyal hayatın olumsuzluklarını gün yüzüne çıkaran yönüyle günümüze kadar ulaşan, zamanının çok ötesini görebilmiş bir sanatçı” (Özdemir, 2018, s. 152) olarak “adalet, aile mutluluğu, barış, bilimsellik, birlik ve beraberlik, büyüklere saygı, cesaret, cömertlik, çağdaşlık, çalışkanlık ve üretim, çevre bilinci, demokrasi vb. insanlığı mutlu edecek, huzurlu ve güvenli bir ortamda özgürce yaşatacak evrensel değerleri samimi olarak dile” (Bekki, 2021, s. 10) getirmiştir.

Veysel, Türk kültürünün korunmasını sağlayarak gelecek nesillere aktarılmasına aracılık etmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda, “üstün bir ‘ök’ (akıl) ve derin bir ‘oy’ (düşünce) sahibi olan” Âşık Veysel, “duygu ve düşüncelerini etkileyici/güzel, gelişmiş/işlenmiş bir üslupla kalıcı kılmak, başka insanlarla da paylaşmak için ete kemiğe” (Durbilmez, 2020, s. 21) büründürmüştür.

Veysel’in daha yedi yaşlarında gözlerini kaybetmesi, ilk eşi tarafından terk edilmesi, oğlunu ve kızını küçük yaşta kaybetmesi sonucunda “yaşadığı zorluklar” (Kaya, 2011, s. 19-35) şiir dünyasını şekillendiren “kalp gözü”nün açılmasını buna bağlı olarak da “kalp dünyası”nın oluşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, “Veysel’in bir kalp dünyası vardır ki, orada yıldırımlar çakmakta, fırtınalar esmektedir” (Alptekin, 2011, s. 19).

Veysel’in şiir dünyasının oluşmasında “yaşadığı zorluklar”ın yanında “doğduğu ve yetiştiği kültür ortamı” da etkili olmuştur. Veysel, duygu ve düşüncelerini “ete kemiğe büründürürken” zamanın aydınlarının yanı sıra tekke edebiyatının önemli temsilcilerinden de etkilenmiştir. Aytaç’ın şu düşünceleri görüşümüzü destekler niteliktedir:

“Çağının şartlarını şaşılacak bir sezgi gücüyle dile getiren Veysel, içinde yaşadığı toplumsal dinamiklerin zorlamasıyla aydın bir kitlenin içinde olmuştur. Ahmet Kutsi Tecer, Baki Sûha, Sabahattin Ali...gibi edebiyatçılardan aldığı fikirlerin yanı sıra; Yunus’tan, Karacaoğlan’dan tekke âşıklarından yorumlayarak oluşturduğu iç dünyası ona “halk filozofu” unvanını sağlamıştır” (Aytaç, 2003, s. 253-254).

Veysel’i “halk filozofu” konumuna taşıyan temel unsur, şiirlerinde “vahdet ve tevhit inancı, nurun tecellisi, Allah’ın çeşitli vasıfları, sırlar âlemi, yaratılış ve dünyevî hayatın başlaması, vahdet-i vücut, imtihan ve kader gibi” tasavvufi konulara (Özdemir, 2023, s. 110) değinmesinden kaynaklanmaktadır.¹

¹ Âşık Veysel’in tasavvufi yönü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Özdemir, 2023; Öztürk, 2023)

Veysel'in şiirlerinde bu konulara yer vermesi birtakım evrensel değerlerin yerleşmesini sağlamış ve şiirlerini güçlendirmiştir. Burada altı çizilmesi gereken nokta, Veysel'in tasavvufi şiirler yazmasında manevi dünyasını etkileyen şahsiyetlerdir. Bu şahsiyetlere baktığımızda ilk olarak karşımıza Pir Sultan Abdal, Yunus Emre², Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlâna ve Karacaoğlan çıkmaktadır.

Yukarıda ismi geçen şahsiyetlerin genel özelliklerine baktığımızda, tasavvufi düşüncenin temelini oluşturan "aşkın gönül işi olduğu ve Allah'a ancak aşkla ulaşılabileceği" (Pala, 2007, s. 408) görüşü etrafında şiirlerini oluşturmuş olmalarıdır.

"Göz Gezdirdim Dört Köşeyi Aradım" adlı şiirinde bu şahsiyetlerin bazılarının Veysel'in hayatına ve manevi dünyasına etkisi net bir şekilde görülmektedir:

*Neyim ne olacak elde neyim var
Karac'oğlan Dertli Yunus soyum var
Mansur'a benzeyen bazı huyum var
Ne sen var ne ben var bir tane Gaffar (Kaya, 2011, s. 273)*

Veysel bu şiirinde soyunu Karacaoğlan ve Dertli Yunus'a dayandırırken, Mansur'un doğru bildiği yoldan şaşmayan yapısına vurgu yapmıştır. Veysel'in son mısradaki geçen "Ne sen var ne ben var bir tane Gaffar" ifadesiyle Allah'ın affediciliği vurgulanmış ve böylece şiir tasavvufi bir boyut kazanmıştır. Bununla beraber şiirde, Dertli Yunus, Karacaoğlan ve Mansur'un geçmesi, Veysel'in tasavvufi anlamda şiirler yazmasında etkili olan şahısları göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Bununla beraber, Veysel'in "Saklarım Gözümde Güzelliğini" şiirinde her ne kadar yukarıda bahsedilen tasavvuf ehli şahıslar doğrudan yer almasa da bu şahısların tasavvufi ve diğer görüşleri bu şiirin temel nüvesini oluşturmaktadır:

*Saklarım gözümde güzelliğini
Her neye bakarsam sen varsın orda
Kalbimde gizlerim muhabbetini
Koymam yabancıyı, sen varsın orda*

*Aşkımın temeli sen bir âlemsin
Sevgi muhabbetsin dilde kelâmsın
Merhabasın dosttan gelen selâmsın
Duyarak alırım sen varsın orda (Kaya, 2011, s. 142)*

Şiirde "temel düşüncelerinden biri olan birlik düşüncesi, Yunus'ta felsefi bir dünya görüşüne dönüşürken, Veysel'de Karacaoğlan'ın güzellik duygusuyla kaynaşır. Pir Sultan Abdal'ın topluma seslenen yüreğiyle, Dadaloğlu'nun dağlar dolusu sesi bütünleşir" (Aytaç, 2003, s. 263).

Şiirlerinin bu denli güçlü olmasının bir başka nedeni, Veysel'in kullandığı sade ama bir o kadar etkileyici dil ve bunun sonucunda oluşan üslubudur. Veysel, şiirlerinde duygu değerini ön plana çıkartarak yalın anlatımlı göstergelere yer vermek suretiyle "alışılmamış bağdaştırmalara" başvurmuştur (Aksan, 2021, s. 103).

² "Veysel'de bitmez bir hoşgörü, varlığının nereye bağlı olduğunu sezen büyük bir feraset gücü vardır. Yunus'un 'sen kendini bilmezsen, bu nice okumaktır' sözünü kendine şiar eylediği anlaşılan Veysel'in hem kendini hem de bu âlemi iyi tanıdığı; varlığının nelele bağlı olduğunu idrak ettiği ve bu dünyaya geliş amacını bilerek bir yaşam sürdüğü anlaşılmaktadır. Bahtiyar Vahabzade'nin 'Yunus Emre zirvesinden Veysel, Veysel zirvesinden ise Yunus görünür' (2011, s. 200) sözü Veysel'in tasavvufi şiirlerindeki duygu ve seziş gücünü göstermektedir" (Çeribaş, 2011, s. 72)

Bu “alışılmamış bağdaştırmalar” şiirlerinde “kelimelere farklı anlamların yüklendiği; çeşitli söz sanatlarına, benzetmelere, sapmalara, imajlara, yan anlamlara” (Dinçer, 2004, s. 232) ve “sembolik” bir söyleme başvurusuyla güçlenmiştir.

Veysel’in şiirlerinde sembolik söylemler önemli bir yer tutmaktadır. “Bir kavramı, kelimeyi, terimi, olguyu daha güzel ve iyi anlatmak amacıyla, başka bir anlamda olan bir sözcükle, ilgi kurularak benzetme yoluyla kullanılması” (Aydın, 2006, s. 10) olarak tanımlanan semboller Veysel’in şiirlerinde, iç dünyasındaki duygu ve düşünceleri “somut” a dönüştürmede ve anlam dünyasını yaratmada bir araç olmuştur.

Bu çalışmada, ilk olarak “gül ve bülbül” sembollerinin anlam dünyası incelenecek, ardından Doğan Kaya’nın “*Âşık Veysel*” adlı kitabında yer alan 173 şiirinden hareketle Veysel’in şiir dünyasında bu sembollerin kullanımı ve şiirlerindeki önemi ayrıntılı bir şekilde tespit edilecektir.

1. *Âşık Veysel’in Şiirlerinde Aşkın Sembolü Olarak “Gül” ve “Bülbül”*

Semboller, “anlatılanların daha ilgi çekici olmasına ve okuyucunun yaratıcı düşünmesine vesile” (Demirel, 2012, s. 915) olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Konumuzu oluşturan “gül” ve “bülbül” müstakil olarak ayrı ayrı sembolik söylemler ifade etmesinin yanında birlikte kullanıldığı zaman beşerî ve ilahi “aşkı” sembolize etmektedir.

13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar gül ve bülbül arasındaki “beşerî” ve “ilahi” aşkı konu edinen “Batı/Çağatay (Mevlana, Rifâî, Kara Fazlî, İznikli Bekâyî, Ömer Fuadî, Birrî Mehmed Dede) ve Doğu/Osmanlı (Niyazî, Gazi Giray Han, Molla Gurbetî, Hırkatî, Muhammed Ebu Salâhî, Molla Elem Şehryarî, Abdurrahim Otuz İmenî) Türkçesiyle *Gül ü Bülbül*, *Bülbül Gül*, *Bülbülname*, *Bülbülüyye*, *Gülşen-i Ebrar* ve *Maden-i Esrar*, *Muhabbetname* ve *Mihnetkam* ve *Kızıl Gülüm* gibi birçoğu mesnevi olmak üzere birçok eser kaleme alınmıştır” (Bakırcı, 2015, s. 48-49).

Genel manada bu eserlere baktığımızda, “gül, nâz; bülbül, niyâz için yaratılmış gibidir. Bülbül bütün bu niyazlarıyla bir destan yazmaktadır. Bu destanın içinde gözyaşı, elem, acı, cevr ü cefa” (Pala, 2007, s. 77) olmasının yanında ümit de vardır.

Âşık Veysel’in şiirlerinde “gül” ve “bülbül” ile kurulan sembolik söylemler “acı, elem, gözyaşı, cevr ü cefa” barındırmakla birlikte bu söylemler kimi zaman da varoluşun ve yaşamın kaynağı olmuştur. Veysel, beşerî ve ilahi aşkın sonsuzluğa ulaşmasını, aşkın yoğun bir o kadar da çok yönlü anlamsal boyutunu çağrışımlar yoluyla kurulan “alışılmamış bağdaştırmalar” ile gerçekleştirmiştir. Veysel’in şiirlerinde “aşk” ile ilgili bu denli yoğun çağrışım alanları yaratması onun “aşk” kavramına yüklediği anlamda gizlidir. Topakkaya, Veysel’in aşk ile ilgili düşüncelerini şu şekilde özetlemektedir:

“Veysel aşkı bu dünyanın tadı olarak niteler. Gerçekten aşkın olmadığı bir dünya çekilir, dayanılır bir dünya değildir. Aşk insan varoluşuna anlam katan, onu sadece biyolojik bir varlık olmaktan kurtaran ve bir anlamda da bütün bir âleme değer kazandıran bir şeydir. Aşkın olmadığı bir dünyada kâmil manada bir insan olmak mümkün değildir; çünkü aşk zorunlu olarak insanı enaniyetten, kibirden ve gururdan kurtarıp, mahviyete, muhabbete ve kemale erdirir” (2013, s. 98).

1.1. *Âşık Veysel’in Şiirlerinde Beşerî Aşkın Sembolü Olarak “Gül” ve “Bülbül”*

Geleneksel ilişki içerisinde “iyiliğin, güzelliğin, şefkatin, aşkın, sevgilinin vb. sembolü olarak”, “gül” (ma’sûk), “bülbül” (âşık) ile anılmış (Çetindağ Süme, 2017, s. 114) bu ikili “dert derman arasında diyalektik bir ilişki” (Topakkaya, 2013, s. 94) oluşturmuştur. Ayrıca “gülün sayılan bütün bu anlamları ancak ve ancak âşık ile

maşukun mevcudiyeti ve mevcudiyetin aşkla taçlanması sayesinde" (Topakkaya, 2013, s. 97) değer kazanmıştır. Bu bağlamda, gülün değerini belirleyen bülbülün güle duyduğu aşktır:

*Güzel yüzün görülmezdi
Bu aşk bende dirilmezdi
Güle kıymet verilmezdi
Âşık ve maşuk olmasa (Kaya, 2011, s. 152).*

"Gül, sevilmek isteyen, ancak âşığın tutkusuna eşit orantıyla karşılamayı reddeden narsist bir kişi; Bülbül ise aşkı uğruna özgürlüğünü kendi rızasıyla sevdiğine kaptıran köle, âşıktır" (Dore, 2014, s. 27). Bu durum, Âşık Veysel'in "*Hayâl Bana Yakın Yâr Bana Uzak*" adlı şiirinde şu şekilde yansır:

*Ey beni bu derde giriftar eden
Eski muhabbeti kaldırdın neden
Gönül ister kavuşmayı ölmeden
Gül olmasa bülbül âh ü zâr etmez*

*Beni yakan yansın aşkın nârına
Gönül düştü bir zalimin toruna
Bakmaz mısın bu VEYSEL'in zârına
Ah çeker ağlarım yâr elim yetmez (Kaya, 2011, s. 343).*

Şiirde ilk olarak, gül ve bülbül arasındaki geleneksel bağı ve gülün derdiyle giriftar olan, aşkın ateşiyle yanan bülbülün yakarışını görmekteyiz. Bu yakarış, "bülbülün güle olan aşkıyla kendini aşk denizinin dalgalarında yokluğa (fena) bırakırken, söylediği şarkılarla da mâşûkuna edebî bir hayat sunmakta"dır (Kemikli, 2010, s. 283). Bununla beraber, bülbül her ne kadar gülü "zalim" olarak nitelendirip aşkına karşılık alamadığı için karalar giyse de derdinden şikâyet etmez, aksine güle kavuşmak için kendini feda eder. Bülbül içinde bulunduğu bu çaresizlikten ve melankolik halden mutlu olur. Veysel'in "*Çırpınıp İçine Döndüğüm Deniz*" adlı şiirinde bu durum şu şekilde geçer:

*Derya coşar inci saçar kenara
Aşk ehli dayanır ateşe kora
Bülbüller gül için giymişler kara
Seherler uyanır bülbül zârından*

*Âşıklara gurbet bülbüle firkat
Derdimi sorarsan dürülü kat kat
Ey gönül derdinden etme şikâyet
Yüce dağlar gurur duyar karından (Kaya, 2011, s. 258).*

Sevgili uğruna çekilen acı, âşığı âşıklık mertebesine yükseltmesi bakımından önemli bir durumdur. Klasik şiirde de sıkça karşımıza çıkan bu anlayışla örülmüş olan şiirde altı çizilmesi gereken "gül ve bülbül" sembolleriyile birlikte kullanılan "dağ" ve "renk (kara)" sembolleridir. Bu semboller "gül" ve "bülbül" arasındaki aşkın temel bağınu vurgulaması bakımından önem arz etmektedir. Bununla beraber, bülbülün güle olan yakarışı sezgisel anlamda iki yönlüdür: Umut ve ıstırap. Bülbülün kara giymesi, çektiği acının ve ıstırapın göstergesidir. Ancak burada bülbülün çektiği ıstırap onu pişiren ve "zirvelere kanatlandıran, kendisiyle mücehhez olduğu ıstıraptır" (Aydın ve Özkan, 2018, s. 1091). Bülbül bu ıstırapı kazanç olarak görmektedir. "Zira dert, aşkın/transandantal/müteâl bir mânâyı kazanmaya imkân veren umuttur" (Aydın ve Özkan, 2018, s. 1091). Biz bu umudu "yüce dağlar gurur duyar karından" mısrasında sezmekteyiz. Çünkü bülbülün güle duyduğu aşkın bu kadar derin olması bülbülün derdi

ile doğru orantılıdır. Burada altı çizilmesi gereken şiirde geçen “kar” metaforudur. Kar metaforu şiirde;

1. Dağ karından nasıl gurur duyuyorsa bülbül de derdinden gurur duyduğu,
2. Kar nasıl ki yüksek dağlarda kalıcı oluyorsa bülbülün güle duyduğu aşkın da kalıcı olduğu,

“dağların karlı oluşu” ifadesiyle vurgulamıştır.

Bu şiirde dikkati çeken başka bir nokta ise Veysel’in kendisini bülbül ile özdeşirmesidir. Gül, Veysel için güzel bir kadındır. Veysel için kadın, “bir güzel sestir, bir nefestir, bir sıcaklıktır. Dünya gözüyle, bir an olsun göremediği sevgili, boyunu bosunu, gülüşünü-yürüyüşünü, gerdanındaki benini, zülfünü, gamzesini... hep halk edebiyatımızın zenginliklerinden” (Bakiler, 2020, s. 63) yararlanarak kullanmıştır. Veysel şiirlerinde “gül” ve “bülbül”ü etkin bir özne olarak birbirlerini tamamlayan “dişil ve eril”i sembolize etmek için kullanmıştır.

*Hani nerde senin bir çift bülbülün
Sahipsiz kaldın mı virane dağlar
O âşık Emrah’tan hem Selvi Han’dan
Yer etti gönlüme nişane dağlar*

*Sular esma çeker lafza-yı celal
Nice erenlere erişmiş kemal
Bülbül küsmüş dala virane melal
Bir daha da gelmez seyran dağlar* (Kaya, 2011, s. 350).

Zıtlıklar birbirinin varlığına delil olurken birbirlerini tamamlar ve kemal bulur. Bu doğrultuda “eril ve dişil” her şeyin zıttı ile var oluşun en temel iki kutbudur. Bu iki kutbun yanında, “ateş ve su” ile “aydınlık ve karanlık” tüm varlığın üstünde yaratılışın temel zıtlık kaideleri olarak karşımıza çıkar.

1.2. Âşık Veysel’in Şiirlerinde İlahi Aşkın Sembolü Olarak “Gül” ve “Bülbül”

Beşerî aşkıta olduğu gibi ilahi aşkın sembolik anlamda vücut bulmasını sağlaması bakımından gül ve bülbül arasındaki ilişki oldukça derindir. Umumiyetle “sevgilinin bir sembolü olan gül, ilahi boyutta ise hem Allah’ın tecellisinin hem de Hz. Muhammed’in bir sembolüdür” (Erdoğan ve Akgül, 2016, s. 53). Bir başka ifadeyle, “gül ma’sûk ise bülbül âşıktır, gül Allâh ise bülbül kuldur, gül Hazret-i Muhammed ise bülbül mü’mindir, gül mazmûn ise bülbül şâirdir” (Dağlar, 2017, s. 25).

Sezgisel anlamda, Allah’a duyulan aşkın ve muhabbetin sembolik dille zihinsel örüntüler yaratılarak anlatılması Veysel’in şiirlerinde çok boyutlu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu manada, bu çok boyutlu yapı “*Sen Olmasan*” şiirinde şu şekilde geçmektedir:

*Sen bir aşksın ben bir mecnun
Sen olmasan ben olmazdım
Sen bir gülsün ben bir bülbül
Sen olmasan ben olmazdım* (Kaya, 2011, s. 236).

“*Sen olmasan ben olmazdım*” mısrası ilk bakışta “âşık/ma’sûk” ilişkisini sezdirmeyle birlikte, mısralara tasavvufi manada baktığımızda “Allah/kul” (gül) ve “Hazret-i Muhammed/mü’min” (bülbül) arasındaki ilişkiden de bahsedebiliriz. Çünkü bu kavramlar birleşme/bütünleşme noktasında birbirleriyle var olmakta ve anlam

kazanmaktadır. Bu durum, Veysel'in semboller yardımıyla tek bir mısradaki bile değişik tasarım ve çağrışım alanları yaratmada ne kadar başarılı olduğunu gösterir niteliktedir.

“Asırlar Elinde Bir Tespîh Gibi” şiirinde de farklı semboller yardımıyla “gül ve bülbül” arasındaki ilahi aşkı ve bu aşkın oluşturduğu anlam dünyasının değişik yansımalarını görmekteyiz:

*Asırlar elinde bir tespîh gibi
Çeviriyor çarh-ı devran bakalım
Sayısız bugünler bir defter gibi
Deviriyor çarkı devran bakalım
...*

*Her birin bir türlü kâra düşürmüş
Bülbülü gül için zâra düşürmüş
VEYSEL'i bir sönmez nâra düşürmüş
Kavuruyor çarh-ı devran bakalım (Kaya, 2011, s. 237).*

Şiirde, gül ve bülbül arasındaki beşerî aşk, “çarh-ı devran” ifadesiyle ilahi aşk boyutuna da taşınmıştır. “Gök, talih, kader ve zaman” ve felek anlamına gelen “çarh-ı devran”, “kişinin yaşayacağı zamanın ötesinde daha geniş ve kapsayıcı, dünyanın ve insanlığın var olmasından yok olmasına kadar geçecek olan bir zaman dilimini ve düzeni ifade etmektedir” (Korkmaz ve Kurtaslan, 2022, s. 653). Burada, bu zaman dilimi ve düzenin varlığını “çarh-ı devran”ın “elinde bir tespîh gibi” âlemi çevirmesiyle anlıyoruz. Bu da bülbül ile gülün arasındaki aşk ilişkisinin “doğüstü bir güce ve bu gücün belirlediği kurallara” bağlı olarak “bir döngüye sahip” (Korkmaz ve Kurtaslan, 2022, s. 653) olduğunun göstergesidir. Bu döngü içerisinde, Veysel bu şiirde gül ve bülbül arasında kurduğu bu sembolik söylem yoluyla “gönlün; kemale, insanlığın üst mertebesine, mükemmellik derecesi olan insan-ı kâmilliğe” (Nizam, 2010, s. 472) ulaşmaya çalışmıştır.

Veysel, insan-ı kâmilliğe ulaşma noktasında “gül” ve “bülbül” ile özdeşleşmiş, birtakım vasıfları da şiirlerinde vurgulamıştır. Bu doğrultuda, karşımıza sıkça çıkan vasıflarından biri bülbülün ağlaması, yakarışdır:

*Seherde ağlıyor bülbül biçâre
O da benim gibi âşık mı yâre
Başım alsam gitsem hangi diyare
Derdimi deftere yazarım böyle (Kaya, 2011, s. 162).*

Burada altı çizilmesi gereken nokta, bülbülün özellikle “seher” vaktinde ağlayıp yakarmasıdır. Bu yakarış, ilk bakışta sevgiliye gibi gözükse de seher vaktinin, sabah namazı vakti olması hasebiyle bu yakarış Allah'adır. Bu yönüyle, şiirdeki gül ve bülbül arasındaki aşk ilişkisi birincil derecede ilahi aşk boyutuna taşınmıştır.

Bunun yanında, “gül” ve “bülbül” ile özdeşleşmiş bir başka vasıf ise gülün güzelliğidir. “Tasavvufî düşüncenin bir yansıması olarak gülün görüntüsü bütün yaratılmışların ve bütün güzelliklerin bir yansıması olarak varlığın en güzel boyutuyla karşımıza çıkmaktadır” (Çetindağ Süme, 2017, s. 121):

*Has bahçeye girdim güllere sordum
Çiçekte çimende izini gördüm
Mekândan münezzeh gizli sanırdım
Kaplmuş âlemi nazarım böyle (Kaya, 2011, s. 162).*

“Varlığın başlangıcında da muhabbet/aşk vardır. “Kaplmuş âlemi nazarım böyle” ifadesi ‘Sen olmasaydın alemleri yaratmazdım’ hadisi ve ‘Muhabbetten Muhammed oldu

hasıl' sözünün" (Keskin, 2022, s. 25) şiirde vücut bulmuş şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Âşık Veysel'in Şiirlerinde Gül ve Bülbül ile İlgili Diğer Sembolik Söylemler

Veysel'in şiirlerinde beşerî ve ilahi aşkın temel ögesi olarak kullanılan "gül", kokusu ve yapısı vb. çok yönlü özellikleri itibariyle çeşitli anlam tabakaları oluşturmuştur:

*Gonca gülün kokusuna meftunum
Kokuları soldurmaya kıyamam
Güzel ile sohbet etse her günüm
Kaş oynatıp gülüşüne doyamam* (Kaya, 2011, s. 228).

"Gonca gül" ifadesi beşerî aşkın sembolü olarak tazeliği ve gençliği temsil etmektedir. Ayrıca, şiirde geçen "Gonca gülün kokusuna meftunum/Kokuları soldurmaya kıyamam" ifadesiyle "gülün âşıkları sarhoş edip kendinden geçirecek kadar etkileyici bir kokusu" (Çukurlu, 2019, s. 359) olduğu vurgulanmıştır.

Veysel'in şiirlerinde gül, bülbül haricinde farklı sembollerle de kullanılmıştır. Bu doğrultuda, karşımıza çıkan ilk sembol dikendir. "Aldırma Cahilin Kuru Lafına" şiirinde "diken" sembolü zıtlık yoluyla gülün değerini ve güzelliğini ortaya koymak için kullanılmıştır:

*Kar suyundan süzen çeşme göl olmaz
Gül dikende biter diken gül olmaz
Dız dız eden her sineğin bal'olmaz
Peteksiz arının balı yalandır* (Kaya, 2011, s. 300).

Bu şiirde, dikenin "batma, yaralama, can acıtma, sıkıntı verme, engel olma, zarar verme, değersizlik" gibi olumsuz anlamlar çağrıştırdığı görülmektedir (Özerol, 2020, s. 23). "Gül dikende biter diken gül olmaz" ifadesiyle kökünün aynı olmasına rağmen iki sembol arasındaki yapısal ve fiziksel farklılıklar vurgulanarak güzelliğin yansıması olan gül yüceltilirerek ön plana çıkartılmıştır.

Bununla beraber Veysel, şiirlerinde diken sembolünü sadece olumsuz anlamda kullanmamıştır. "Anlatamam Derdimi Dertsiz İnsana" adlı şiirinde, hayatın zorlukları karşısında insanın pişerek olgunlaştığı ve sonunda sabrederek maksudunu bulduğu anlatılmaktadır. Burada diken sembolü hayata karşı insanın pişmesini ve olgunlaşmasını sağlayan bir araç olarak olumlu anlamda kullanmıştır:

*Anlatamam derdimi dertsiz insana
Dert çekmeyen dert kıymetin bilemez
Derdim bana derman imiş bilmedim
Hiçbir zaman gül dikensiz olamaz*

*Gülü yetiştirir dikenli çalı
Arı her çiçekten yapıyor balı
Kişi sabır ile bulur kemali
Sabretmeyen maksudunu bulamaz* (Kaya, 2011, s. 341).

Veysel şiirlerinde diken gibi ikincil derecedeki sembollerini sadece gülün özelliklerini vurgulayıp gül sembolünü güçlendirmek için değil bülbül sembolünün özelliklerini ortaya çıkarıp vurgulamak için de kullanmıştır.

Bu bağlamda, bülbül ile kullanılan ikincil derecedeki sembollerden "saz" karşımıza çıkmaktadır. "İlahi aşkın çalgısı olan" saz, geleneksel yapı içerisinde ozan,

baksı dönemlerinden günümüze sembolik anlam kazanmış ve âşık edebiyatının diğer temsilcilerinde olduğu gibi (Akın, 2020, s. 141) Âşık Veysel için de sembolik bir söylem yaratmada önemli bir yere sahip olmuştur. Bu durum, "Sazıma" adlı şiirinde şu şekilde yer almaktadır:

*Ben gidersem sazım sen kal dünyada
Gizli sırlarımı âşikar etme
Lâl olsun dillerin söyleme yâda
Garip bülbül gibi ah ü zâr etme
...
Bahçede dut iken bilmezdim sazı
Bülbül konar mıydı dalına bazı
Hangi kuştan aldın sen bu avazı
Söyle doğrusunu gel inkâr etme (Kaya, 2011, s. 163).*

Saz bu şiirde Veysel'in en yakın dert ortağı, sırdaşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca saz, garip bülbülün sesi ile özdeşleştirilmiştir. Âşık ağlarken sazın da bülbül gibi inlediğine, feryat ettiğine vurgu yapılmıştır.

Buraya kadar, Veysel'in şiirlerinde yukarıda bahsettiğimiz gül ve bülbül ile kurulan sembolik yapının olumlu sembolik söylemler oluşturduğu görülmüştür. Ancak, şairin "Erzincan" adlı şiirinde diğer şiirlerinden farklı olarak gül ve bülbül ile ilgili olumsuz bir sembolik söylemin varlığı karşımıza çıkmaktadır:

*Sam değmiş de bağlar dökmüş gazeli
Hanı harap olmuş Keşan Erzincan
Nice yiğitleri nice güzeli
Feleğin toruna düşen Erzincan

Kimi ana vermiş kimisi baba
Nice yavru vermiş gelmez hesaba
Felek kor insanı ne kaptan kaba
Tarihi felaket nişan Erzincan

Bahar gelir güller açmaz bağında
Kâinat uykuda hep yatağında
Bir seher vaktinde uyku çağında
Feryadı dağlardan aşan Erzincan

Susmuş bülbülleri güller perişan
Gark olmuş toprağa kalmamış nişan
Kükredikçe dalgalara karışan
Hani Fırat ile coşan Erzincan (Kaya, 2011, s. 257)*

Erzincan depreminin konu edildiği şiirde, şairin diğer şiirlerinde olduğu gibi "felek" metaforu önemli bir yer tutmaktadır. "Âşıklar gerek bireysel anlamda gerekse toplum yaşamında karşılaştıkları bütün sorunların sebebi olarak feleği görmüş ve eleştiri oklarını ona yönelterek bir yönüyle rahatlamaya, felekten öç almaya çalışmışlardır" (Çıblak, 2008, s. 75). Bu bağlamda, Veysel de bu şiirde "bu kabulü ve insanın kaderindeki çelişkileri tartışarak Tanrı ile hesaplaşmakta, Tanrıya sitem etmektedir" (Günay, 1993, s. 36). Şiirde geçen "Felek kor insanı ne kaptan kaba", ve "Feleğin toruna düşen Erzincan" ifadeleri yukarıdaki düşüncemizi desteklemektedir. Burada, "felek" gerek avcı gerekse insanın yaşam serüveni içinde insanı şekilden şekle sokan yapısıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, şiirde geçen gül ve bülbül de feleğin bu yapısından nasibini

almıştır. Güllerin açmaması, bülbülün susması depremin yarattığı fiziksel ve zihinsel yıkımın sonucunda Erzincan'da yaşamın devam etmediği, durduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bir anlatım biçimi olan sembolik söylem, şair ve yazarların sıkça kullandığı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntem şair ve yazarların dile hakimiyetleri ve dili kullanma yeteneğiyle doğru orantılıdır. Veysel şiirlerini sembollerle bezeyerek okuyucunun dünyasında yeni çağrışım alanları ve zihinsel örüntüler yaratmaya çalışmış ve bunda da oldukça başarılı olmuştur.

Âşık Veysel'in şiirlerinde "gül" ve "bülbül" sembolleri ve bu semboller yardımıyla kurulan söylemlerin incelendiği çalışmada sembollerin farklı şekillerde kullanıldığı görülmüştür:

1. İncelenen 173 şiirde "gül" ve "bülbül" sembolleri toplamda 38 şiirde geçmektedir. Bu sembollerin, 12 şiirde birlikte geri kalan şiirlerde müstakil olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.
2. Şiirlerde semboller birlikte kullanıldığı zaman genel itibarıyla, beşerî ve ilahi aşkın anlatıldığı görülmüştür. 12 şiirin 8'inde beşerî, 4'ünde ise ilahi aşk anlatılmaktadır. Bu kullanımlarda, gül âşık (Allah), bülbül ise ma'sûk (Hz. Muhammed) olarak karşımıza çıkmaktadır.
3. Semboller ayrı ayrı kullanıldığı zaman ise gülün kokusu ve güzelliğine bülbülün ise sesi gibi özelliklerine vurgu yapılarak sembolik söylemler kurulmuştur.
4. Bu sembolik söylemler kurulurken şiirde anlamı güçlendirmek için "diken", "çarh-ı devran" vb. ikincil derecedeki semboller ve metaforlardan da yararlanılmıştır.
5. Veysel şiirlerinde (Erzincan şiiri hariç) gül ve bülbül ile kurulan sembolik söylemlerin olumlu bir anlam dünyası oluşturduğu görülmüştür.
6. Gül ve bülbül ile kurulan hem ilahi hem de beşerî aşkı anlatan sembolik söylemlerde sezgisel anlamda "umut" ve "ıstırap" şiirlerin ana temasını oluşturmaktadır. Veysel'in şiirlerinde yer alan bu zıtlık okuyucuya/dinleyiciye değişik çağrışım alanları oluşturmasını sağlamaktadır.
7. Veysel'in şiirlerinde tabiatı bir ressam titizliğiyle resmetmiştir. Hayatın acı, tatlı bütün renklerini şiirlerinde sembolik anlatımlar yoluyla aktarmış ve günümüze ulaştırmıştır. Konumuzu oluşturan "gül ve bülbül" sembolleri bu durumu yansıtan örneklerden sadece birisidir. "Aldırma Cahilin Kuru Lafına" adlı şiirinde geçen "Dız dız eden her sineğin bal'olmaz" ve "Peteksiz arının balı yalandır" mısrasında yer alan tabiat ile ilgili kavramlar, insan-tabiat bütünleşmesi bağlamında toplumsal mesajlar barındırması bakımından önemlidir.
8. Veysel, yaratılışın dört unsurundan (anasır-ı erbaa) biri olan "toprak"ı dostluğu, iyileştirici vd. vasıflarını öne çıkartarak şiirlerinde sıkça kullanmıştır. Örneğin, "Erzincan" adlı şiirinde bülbüllerin susmasından, güllerin perişanlığından bahsettikten sonra geçen "Gark olmuş toprağa kalmamış nişan" ifadesi ile "gül ve bülbül" sembolleri ile toprak sembolünü bütünleştirmiştir. Burada yer alan toprak sembolü, bedenin yok olup Allah'a kavuşmasını simgelemektedir. Toprak, gül ve bülbül sembolleri ile kurulan bu söylem, hayatın yok oluşu(ölümü) anlatmak için bir araç olarak kullanılmıştır.

Kaynakça

- Akın, B. (2020). Kopuzdan "Telli Kur'an" a Türklerde Kutsal Sazın Kültürel Serüveni. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 20(1), 135-162.
- Aksan, D. (2021). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Alptekin, A. B. (2011). *Âşık Veysel (Türkün Türkü Çağırırız)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aydın, İ. H. (2006). Bir Felsefi Metafor "Yolda Olmak". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(1), 9-22.
- Aydın, K. A. ve Özkan V. (2018). Metafiziksel Açından 'Dert' Kavramı: Dîvân-ı Hikmet Çerçevesinde Bir İnceleme. *Route Educational and Social Science Journal*, 5(1), 1088-1094.
- Aytaç, P. (2003). Âşık Veysel'in Şiirlerinde Mistik Unsurlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 9(26), 253-271.
- Bakırcı, F. (2015). Türk Dünyasında Ortak Bir Tema: Gül ile Bülbül: Hırkatî, Salâhî, Rifâî, Kara Fazlî, İznikli Bekâyî'de Gül ile Bülbül Temasının Karşılaştırılması. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 6, 48-72.
- Bakiler, Y. B. (2020). *Âşık Veysel*. İstanbul: Yakın Plan Yayınları.
- Bekki, S. (2021). *Halk Müziğinin Seyyar Radyosu Âşık Veysel*. İstanbul: Muhit Kitap.
- Çeribaş, M. (2011). Âşık Veysel'in Duygu ve Düşünce Dünyasında Toprak. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 134, 70-72.
- Çetindağ Süme, G. (2017). Türk Kültüründe Değerler Simgesi Gül. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 13(5), 105-123.
- Çıblak, N. (2008). *Âşık Şiirinde Taşlamalar*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Çukurlu, T. (2019). Klasik Osmanlı Şiirinde Gülün Bülbül ve Diğer Hayvanlarla İlişkisi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 353-376.
- Dağlar, A. (2017). Mazmûn Gülünün Mazmûnuna Bülbül Olmak. *Sûfî Araştırmaları Dergisi*, 15, 23-42.
- Demirel, Ş. (2012). Sembol, Sembolik Dil ve Bu Bağlamda Mesnevî'nin İlk 18 Beytindeki Sembolik Unsurlar. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 915-947.
- Diñer, A. (2004). Âşık Veysel'in Şiirlerinde Alışılmamış Bağdaştırmalar. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi TÜBAR*, 15, 231-242.
- Dore, F. (2014). Jean-Paul Sartre'in Varoluşçu Felsefesinden Gül-Bülbül İlişisine Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(2), 19-36.
- Durbilmez, B. (2020). *Âşık Edebiyatında Şiir Sanatı Hasretî'den Örneklerle*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdoğan, K. ve Akgül, S. (2016). Divan Şiirinde Gül Redifli Gazeller Üzerine Bir İnceleme. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40 (2), 53-65.
- Günay, U. (1993). Âşık Veysel ve Âşık Tarzı Şiir Geleneği. *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 21-42.
- Kaya, D. (2011). *Âşık Veysel*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Kemikli, B. (2010). Güle Ayna Tutmak ya da Bülbülün Gül Tasavvuru. *Gül Kitabı Gül Kültürü Üzerine İncelemeler* (Edt. Bilal Kemikli-Selami Turan), Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları.
- Keskin, T. (2022). Bektâşî Âşıklarından Sıdkı'nın 'Düş Oldum' Devriyesinin Tasavvufi Yorumu ve Müzik Alanındaki İzleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 103, 13-32.
- Korkmaz, Y. N. ve Kurtaslan, H. (2022). Halk Kültüründe Ömür Söylemi: Âşık Veysel Türküleri Örneği. *Folklor Akademi Dergisi*, 5(3), 647-659.
- Nizam, B. S. (2010). Divan Şiirinin Alegorik Âşık ve Maşuklarından Gül ü Bülbül. *Turkish Studies*, 5(3), 462-478.
- Özdemir, C. (2023). Âşık Veysel'in Şathiyesinin Tasavvufî Şifreleri. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Âşık Veysel Hatırasına Gelenek ve Edebiyat Özel Sayısı, 109-127.
- Özdemir, S. D. (2018). Âşık Veysel'in Şiirlerinde Sosyal Eleştiri. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 16(6), 151-161.
- Özerol, N. (2020). Klasik Türk Şiirinde Bir Sembol Olarak 'Diken'. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 10, 23-41.
- Öztürk, E. C. (2023). Âşık Veysel'in Şiirlerinde İrfan ve Tasavvuf. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Âşık Veysel Hatırasına Gelenek ve Edebiyat Özel Sayısı, 168-190.
- Pala, İ. (2007). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şimşek, E. (2016). Âşık Veysel'in Âşıklık Geleneği İçerisindeki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 9, 117-126.
- Taşkaya, S. M. ve Coşkun, İ. (2009). Âşık Feymânî'nin Şiirlerinde Eğitim ve Eğitim Unsurları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 259-278.
- Topakkaya, A. (2013). 'Âşık Veysel'in 'Güzelliğin On Para Etmez' Adlı Şiirine Felsefi Açından Bir Bakış, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Dergisi*, 67, 89-102.
- Vahabzade, B. (haz. F. Akpınar). (2011). İki Zirve Karşısında Düşünceler (Yunus Emre ve Âşık Veysel). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 31, 197-201.